

УДК 32.1.8

Теоретичні засади соціокультурного виміру сучасного процесу самоідентифікації громадян України

В.О. ВЕДЕНЄЄВ

Криворізький національний університет, м. Кривий Ріг, Україна, E-mail: vedi2010@rambler.ru

Авторське резюме

В статті аналізується аспект соціокультурного виміру самоідентифікації громадян України в умовах глобалізованого світу, підкреслюється значимість для цього процесу провідних ідей європейської ментальності. Методологічним підґрунтям дослідження проблеми етнонаціональної ідентифікації в сучасному глобалізованому світі є наукові розробки, пов'язані з вивченням соціально-психологічних явищ «культурної глобалізації», «локалізації», «гуманістичного менеджменту», «соціального глобалізму».

Автором робиться висновок, стосовно того, що глобалізація полягає не тільки в кількісній зміні соціальних інститутів та розширенні комунікаційного простору (від етнонаціонального до загальносвітового), а й у зміні самого характеру міжособових і міжгрупових відносин.

Звертається увага на соціально обумовлену потребу в формуванні нового типу особистості, яка б відповідала викликам культурної глобалізації і була спроможною, по-перше, створювати нові типи комунікацій, притаманні інформаційному суспільству, по-друге, інтегрувати різноманітний позитивний досвід світових спільнот в українське соціокультурне середовище та національний політичний простір.

Підкреслюється, що, хоча етнонаціональна культура і залишається досить суттєвим підґрунтям для сучасного етапу соціалізації громадян України, але все більш помітною стає тенденція формування нової людини – учасника культуротворчого процесу.

Ключові слова: соціокультурний вимір, самоідентифікація, культурна глобалізація, ментальність.

Theoretical basis of sociocultural dimension modern process of self-identification citizens of Ukraine

V.A. VEDENEYEV

Kryvyi Rih national university, Kryvyi Rih, Ukraine, E-mail: vedi2010@rambler.ru

Abstract

In the article analysed aspect of the sociocultural measuring of self-definition citizens of Ukraine in the conditions of the globalizing world, meaningfulness is underlined for this process of leading ideas of Euro-

© В.О. Веденєєв, 2014

pean mentality. By methodological soil of research of the problem etnonational authentication in the modern globalizing world are the scientific developments, related to the study of the social-psychological phenomena of «cultural globalization», «localization», «humanistic management», «social globalism».

Drawn conclusion an author, in relation, to that globalization consists just not only in the quantitative change of social institutes and expansion of communication space (from etnonational to world) but also in the change of the personal character and intergroup relation.

Attention applies on the socially conditioned requirement in forming of new type of personality, that would answer the calls of cultural globalization and was solvent, firstly, to create the new types of communications, inherent to informative society, secondly, to integrate various positive experience of world communities in the Ukrainian sociocultural environment and national political space.

It is underlined that, although etnonational culture and remain sufficiently substantial soil for the modern stage of socialization citizens of Ukraine, but already a tendency becomes more noticeable forming of new man – participant of cultural-creating process.

Key words: sociocultural testing, self-identification, cultural globalization, mentality.

Постановка проблеми. Сучасні глобалізаційні процеси спричиняють суттєву трансформацію системи існуючих соціальних зв'язків індивіда, звільняючи його від впливу етнонаціонального середовища, місцевої культури та інших детермінантів, сприяючи таким чином появі так званого «універсалізованого соціуму». Такі процеси науковці пов'язують з утратою особою своєї ідентичності, традиційної системи соціальних координат, що безумовно вимагає від індивіда формування нової ієрархії ідентичностей, на підставі якої і відбудеться самоідентифікація людини за нових умов. А оскільки в кожній з країн ці процеси відбуваються доволі самобутньо, то, безумовно, все це потребує певної концептуалізації з врахуванням українського контексту [9, с. 60-67].

Аналіз досліджень і публікацій. Одним з проявів глобалізації є культурна глобалізація, тобто процес злиття культур, що відбувається в результаті творчого розвитку етнічних спільнот та передбачає взаємодію різних культурних ідентичностей [7]. Методологічні засади вивчення проблем етнонаціональної ідентифікації в сучасному глобалізованому світі, за визначенням Й. Масуди, базуються на деяких положеннях: єдності людства; гармонії людини і природного середовища; появі транснаціонального глобального інформаційного простору. Процес соціальної взаємодії інтенсифікується, набуває раніше небаченої динаміки. Простір суспільного буття ущільнюється і переміщується, здобуваючи більш гомогенний характер. Висока інтенсивність зв'язків між людьми, окремими групами, народами, державами робить особистість громадянином світу.

Головним завданням переходу до «нових світових реалій» Ф. Фітер, автор концепції «гуманістичного менеджменту», вважає переорієнтування людей таким чином, щоб вони виявилися здатними прийняти і здійснити необхідні зміни та усвідомити себе частиною глобального оточення. Дослідник закликав використовувати глобальний розум для досягнення «гармонійного глобалізму» [7]. Беручи до уваги таку позицію, сучасна епоха визначається революцією свідомості індивіда, руші-

єм якої є: орієнтація на «людський капітал», здатний до самовдосконалення; зміна системи цінностей західного світу – від матеріальних благ до праці як засобу реалізації своїх здібностей; утворення нової якості робочої сили внаслідок мікроелектронної революції; орієнтація людського життя на культуру, освіту, науку; поява нових конфліктів замість старих: зовнішніх (конфлікт різних культур) і внутрішніх (конфлікти між носіями культур різних епох); подолання різних форм відчуження (комп'ютеризація, що веде до самотності); зміна поняття «соціального багатства», яким уже вважаються не гроші, а інформація [5].

В межах теорії «соціального глобалізму» Е. Ласло і А. Печчеї пропонують своє визначення суті революції «світової солідарності», яка полягає у переорієнтуванні людей на гуманістичні цінності, у результаті чого з'явиться «новий глобальний етос», заснований на спільній відповідальності, та «новий стандарт гуманізму» як форма поведінки людини і риза національної політики [6]. Новий стандарт передбачає відмову від європоцентризму та етноцентризму, проголошення принципу полікультуризму, увагу до особистості та її внутрішнього світу, соціальних систем, що самоорганізуються, питань ідентичності [5; 10; 12]. Цікавими є дослідження специфіки глобалізаційних процесів у різних регіонах та політизації етнічності. Їх сутність полягає в тому, що поширення глобалізаційних впливів може призвести до відродження місцевих культур. Актуальність таких міркувань відбилася в появі альтернативного глобалізації поняття локалізація (Дж. Уотсон): глобальна культура приймається, але з істотними місцевими змінами. На думку П. Бергера, в уявленні про глобальну гомогенізацію великою мірою недооцінені творчі здібності людей, що стикаються з глобалізаційними викликами в галузі культури [7, с. 16].

Отже, йдеться про глобальні культурні рухи, що виникають за межами Заходу та справляють на західну культуру значний вплив. Тож до модернізації суспільства можуть вестися декілька дорог: альтернативні глобалізації – це можливість існування альтернативних

моделей сучасності. На цьому тлі як цікаве соціально-психологічне явище постає субглобалізація – рух, що має радше регіональний, ніж глобальний розмах, а втім, сприяє зближенню спільнот (у пострадянських країнах «європеїзація» сприяла глобалізаційним перетворенням). Культурні елементи субглобалізаційних рухів не входять до складу глобальної культури, а лише виступають посередниками між нею і місцевими культурами.

Ще одним соціально-психологічним механізмом урівноваження етнічності та глобальності є керована глобалізація – спроба реалізувати альтернативну модель модернізації суспільства в умовах суттєвих відмінностей між культурами (прикладом є феномен Квебека у Канаді). Усі зазначені соціально-психологічні механізми можна назвати своєрідною адаптацією до глобалізаційних процесів.

Метою дослідження є спроба з'ясувати особливості соціокультурного аспекту самоідентифікації громадян України в умовах глобалізації. Виходячи із зазначеної мети, автор поставив завдання, узагальнити методологічне підґрунтя вивчення проблеми етнонаціональної ідентифікації в сучасному глобалізованому світі та розглянути феномен політизації етнічності як засіб збереження самоідентифікації громадян.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо феномен політизації етнічності як засіб збереження самоідентифікації громадян України. Етнічність в умовах культурної глобалізації є несталим поняттям, суть якого виявляється в поєднанні: вроджених і набутих рис, міфологізованих уявлень і реальних інтересів. Це одночасно реально існуючий прояв солідарності, міфологема та інтелектуальний конструкт. Як реконструйована і відроджена міфологема, етнічність має неабиякі мобілізаційні властивості: у західній думці набуває поширення поняття «символічна етнічність», введене в обіг Г. Гансом. Паралельно з процесами асиміляції та аккультурації в поліетнічних суспільствах відбуваються процеси своєрідної реанімації етнічної ідентичності, що знаходить свій вияв у символіці, звичаях, одязі тощо. Така «символічна етнічність» розглядається як екзистенційна цінність, але в критичних фазах розвитку соціуму вона може набувати неабиякого мобілізаційного потенціалу.

Проблема самоідентифікації привертає увагу багатьох дослідників. Так, І. Кресіна вважає, що в основі етнічної самоідентифікації лежать різні біологічні, географічні, соціокультурні ідентитети – як характерні (стереотипи поведінки, расові, мовні, психічні особливості), так і новочасні утворення, що є продуктом соціалізації та політизації етнічності. Таку ідентичність слід розуміти як поєднання суб'єктивного і об'єктивного, раціонального й ірраціонального, успадкованого і набутого досвіду етнічної

спільноти. На думку М. Шульги, який вивчав етнічну самоідентифікацію, спільноти стикаючись із кризою ідентичності, шукають вихід у відродженні монопольних орієнтацій на традиційні інститути (етнос, клас, релігію). Проте магістральна тенденція полягає у зміні якості суб'єкта самоідентифікації, що виходить за межі окремих спільнот, орієнтуючись на вільний пошук та вибір культурних цінностей.

Дослідник робить такі висновки: у сучасному світі посилюється самоідентифікація особи як «людини світу»; зростає її прагнення до вияву себе як самобутньої індивідуальності; послаблюється самоідентифікація зі спільнотами середнього рівня; формується глобалістський світогляд, планетарна самосвідомість. Важливо зазначити, що ці тенденції реалізуються шляхом засвоєння своєї етнічної культури, а потім розширення ідентичності до рівня, наприклад, європейського. Таку концепцію самоусвідомлення особистості у світі прийнято називати «концентричним патріотизмом» (В. Страда). Саме на такому тлі розгортається етнічна самоідентифікація особи в сучасному світі [14, с. 48].

На рівні соціального життя це виглядає як серйозний виклик з боку плюралізму: руйнуються традиції, які вважалися непорушними; виявляється, що для віри, цінностей і способу життя існує поліваріантність вибору. Зростає свобода як на рівні окремих індивідів, так і на рівні цілих спільнот.

Звісно, що підставою ідентичності як факту самосвідомості людини є її належність до певної спільноти. Самоконститування відбувається на підґрунті спілкування в певній групі. Коли певна кількість людей об'єднується, вступає в соціальну, культурну, інтелектуальну комунікацію, на її основі виникає цілісна система знаково-сміслових і поведінкових зв'язків, яка проектується і на соціокультурну реальність. На думку М. Розумного, уявлення про спільноту є базовим моментом зазначеної комунікації; до нього як до певного фундаментального смислу постійно апелює колективна свідомість. Стабільність і визначеність цього смислу на певному етапі стає імперативом забезпечення цілісності та ідентичності спільноти.

Фіксація цього смислу та його оформлення на понятійному рівні знаменують завершальний логіко-концептуальний етап становлення суспільної ідеї, на якому остаточно вирішується питання про підстави й критерії належності до цієї спільноти, але сама ця належність уже сприймається як заданість, перестає бути проблемним фактором соціокультурної та духовно-інтелектуальної активності [11, с. 35]. На думку дослідника, слід розрізняти апріорно-конструктивний і рефлексивно-деструктивний модули української ідеї, поєднання яких викликає реінтерпретацію культурної дійсності, коли новим змістом наповнюються традиційні уявлення про історію, державу, право, мораль-

но-естетичні цінності. Причому новий вимір ідентичності стосується не лише самої людини, а й всього розмаїття її культурних самовиявів – мови, творів мистецтва, особливостей соціальної поведінки, предметів побуту, житла тощо. Українська ідея в цьому випадку виступає інтегральним смисловим чинником, який конститує цілість цієї культурної реальності [11].

Саме українська національна ідея значною мірою виражає міфологічний аспект етнічності і є індикатором актуалізації національного як опору впливу глобалізації, що виражається в процесах гомогенізації, уніфікації, стандартизації, нівеляції етнічного. Нині набуває актуальності формування ідейно-політичних засад політичної діяльності, без яких вона перетворюється на популізм. Тому особливе значення надається національній ідеології, яка має формувати стратегію розвитку суспільства та держави. На переконання політологів, історія української ідеології ще не написана. Її не можна підмінити історією суспільно-політичної думки, адже політична думка, ідея, погляд – це ще незавершена система. А без неї не може бути й мови про ідеологію як систематизацію ідей, пов'язаних інтегральним взаємозв'язком. «Особистість і, згідно з антропним принципом, соціум ідуть шляхом розпізнавання близької для них ідеології» [8, с. 356]. У своїх джерелах вона постає як національна мрія та сподівання, культурно-міфологічне уявлення про націю; вона формується як регулятивний принцип організації знання і стратегій поведінки.

Бачення національної ідеології як проекту життєтворення суспільства тісно переплетені з етнокультурною міфотворчістю та вивченням архетипів. Метод архетипів істотно відрізняється від інтуїтивно-психологічних міркувань про душу народу. Адже риси, якими, наприклад, характеризують «українську душу» (сердечність, романтичність, емоційність), не є ознаками виключно українців. Проте саме архетипи індивідуалізму, екзекутивності, інтровертності, емоційно-естетичної домінанти та толерантності визначають своєрідність української культури (див.: [6, с. 207-265]). Саме на цьому архетиповому підґрунті можна вибудувати історичну перспективу української спільноти, враховуючи взаємодію різних соціально-політичних утворень у сучасних глобалізаційних реаліях. Цей процес на рівні етнонаціональної ідентичності може бути позначений як політизація етнічності. Цікавим прикладом поступового здійснення політизації етнічності є, на нашу думку, формування політико-ідеологічних доктрин Заходу: лібералізму, консерватизму, марксизму та соціал-демократії. Їх можна розглядати як етапи самоідентифікації «європейської людини» і можливо, з точки зору проблематики нашої статті, як соціокультурний контекст вітчизняного процесу самоідентифікації. Осо-

бливої уваги заслуговує ідеологія лібералізму, в основі якої пріоритет прав громадянина над державою, свобода слова, зборів та релігійна свобода. Не менш важливим є і те, що лібералізм підкреслює невтручання держави в підприємницьку діяльність, вільне пересування капіталів, товарів і робочої сили. Тим націям, матеріальні і духовні умови яких сприяли прийняттю ліберальних ідей, згодом вдалося здійснити стрибок у забезпеченні реальної свободи громадян. На думку О. Черниша, саме «це обумовило масову творчість, змагальність і переомого всього кращого, а також відчутний прогрес у науково-технічній сфері» [13, с. 18].

Політико-ідеологічна доктрина лібералізму багато в чому визначила становлення європейської політичної ментальності. Завдяки І. Бен-таму, Дж. Локку, Дж.-Ст. Міллю європейська спільнота отримала ідею «мінімальної держави». Орієнтація на те, що держава не повинна бути могутнішою за громадян, тому що громадяни створюють суспільство, а суспільство – державу, виявилася досить продуктивною для розвитку західної політичної свідомості. Думка про те, що суспільство і держава – не тотожні, тому знищення держави не означає руйнування суспільства, здатного створити іншу, більш «розумну» владу, якщо існує його не задовольняє, спричинила розроблення механізмів розподілу й стримування влади, і дала могутній поштовх для розвитку громадянського суспільства. Своєрідним породженням цих процесів стало постійне звернення до проблем духу, інтелекту, акцентування уваги на взаємодії суспільства та індивіда, а також спроби зв'язати їх у цілісну систему світосприйняття [1]. В різні історичні часи цю думку висловлювали чимало провідних європейських мислителів. Так, Е. Гуссерль наголошував на тому, що на шляху до формування цілісної системи світосприйняття європейська культура породжувала «безконечні ідеї», які направляли суспільне життя та індивідуальну волю особистості до цілісності [3].

Серед найбільш значущих для європейської ментальності ідей, які визначили політизацію європейських етносів, традиційно називають: ідею індивідуалізму; ідею приватної власності, як підґрунтя особистої свободи та самореалізації, гармонізатора співвідношення матеріального і духовного багатства особистості; ідею набожності на фоні прагнення до особистого успіху. Але, на думку американського політолога Дж. Маркоффа, вищезгадані ліберальні ідеї, взяті за основу як орієнтир для формування нової української ментальності, повинні неминуче кориктуватися з врахуванням української специфіки і лише потім впливати на процеси національного оновлення [15, р. 286].

Аналізуючи всі ці ідеї крізь призму політизації громадян України, серед конструктив-

них традиційних рис української ментальності слід виокремити: світоглядну толерантність, традиційний демократизм, розвинену історичну пам'ять та культурні традиції, ринкові настановлення, хазяйновитість. Саме на основі цих традиційних соціокультурних ідентитетів в сукупності з новими, запозиченими з Європи, можливо, на наш погляд, утворювати політичні інститути, які відповідали б викликам глобалізації щодо українського соціуму. Таким чином, етнічність є насамперед екзистенційною цінністю, але в критичних фазах розвитку суспільства вона, як складова оновлення, набуває неабиякого мобілізаційного та інноваційного потенціалу, що сприяє формуванню нових типів політичних комунікацій та модернізації політичного устрою (див.: [4, с. 293-334]).

Розглядаючи український національний міф, слід зазначити, що основною стратегією української нації дотепер була стратегія виживання та збереження національної ідентичності. Відтак зміни в національній ідеології, яка бере початок у глибинних психологічних структурах, можуть бути внесені лише тривалим існуванням за інших історичних та соціальних умов. На жаль, сучасні глобалізаційні тенденції залишають обмаль часу для самоідентифікації української нації та для модернізації її національної ідеї. Зрозуміло, що вона (національна ідея) повинна мобілізувати культурно-історичний потенціал переважної більшості громадян України. Причому ця національна ідея, впливаючи на формування національної картини світу та етнічної самосвідомості українців, може бути діалектично пов'язана з ідеєю глобалізації.

Висновки. Враховуючи особливості соціокультурного аспекту самоідентифікації громадян України в умовах глобалізованого світу, політичну культуру можна розглядати як спосіб духовно-практичної діяльності, яка проявляє національні цінності та інтереси, навички участі громадян у суспільно-політичному житті. Завдяки цій духовно-практичній діяльності до сталих форм існування нації деякі соціальні групи мають змогу привносити елементи соціально-політичного оновлення, політичної творчості та інновацій, але дієві механізми політичної соціалізації відтворюють у політичному житті переважно сталий досвід, ідеї та ціннісні орієнтації попередників.

Розглянувши феномен політизації етнічності

ті як засіб збереження самоідентифікації громадян України, ми підкреслюємо необхідність формування цілісної системи ціннісних орієнтацій суспільства, концептуальним ядром якої має бути власна національна ідея. Головний принцип формування цієї системи ціннісних орієнтацій пов'язаний з урахуванням інтересів усіх соціальних та етнічних груп українського суспільства. По суті йдеться про відповідну ідеологію, за допомогою якої можна було б формувати нові структури свідомості, нову ментальність нації в її національно-культурній єдності та духовній суверенності. Формування та становлення самоідентифікації громадян України повинно відбуватися одночасно зі становленням нових соціальних відносин, завдяки яким країна покине «сутінковий світ», згадуваний Е. Вілсоном, дослідником з Королівського інституту міжнародних відносин [2, с. 20].

Слід мати на увазі, що суспільство починає змінюватися лише тоді, коли, завдяки новим ідеям розширює коло людей, які залучаються до системи суспільних відносин. Цілком природно, що серед цих людей будуть представники «нової генерації» (підприємці, молодь тощо), позбавлені колишніх міфологем, догм і стереотипів. Люди, які здатні самостійно усвідомити перспективу національної ідеології та критично оцінити культурні цінності минулих поколінь у контексті глобалізаційних зрушень.

Але слід враховувати, що представники всіх соціальних груп суспільства пов'язані з нацією, і сама нація стає предметом ірраціональної віри, без якої неможливо відтворити ні національну картину світу, ні етнічну самосвідомість. Бачення перспектив розвитку своєї нації відрізняє кожну державу, яка, з одного боку, базує свою життєдіяльність на ґрунті і традиціях національної ідеї, а з іншого – наповнює цю ідею новим, інноваційним змістом, глобалізованого світу.

І наостанок слід підкреслити, що методологічним підґрунтям розглянутої проблеми, є саме теорія «культурної глобалізації», яка як складова глобалізаційного процесу, пов'язана з явищем індивідуалізації (тобто руйнацією традиційного світогляду), на тлі чого і зростає самостійність індивіда, його незалежність від традицій та спільнот, що врешті-решт і сприяє залученню «нового» до національної свідомості та процесу самоідентифікації громадян України на базі «сучасних» цінностей та норм.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Баткин Л.М. Европейский человек наедине с собой: очерки о культурно-исторических основаниях и пределах личного самосознания / Л.М. Баткин. – М.: Рос. гос. гуманитар. ун-т, 2000. – 1005 с.
2. Вілсон Е. Країна сутінкового світу / Е. Вілсон // Український тиждень. – 2010. – 23-29 липня. – № 30 (143). – С. 20-21.
3. Гуссерль Э. Кризис европейского человечества и философия / Э. Гуссерль // Культурология. XX век. Антология / ред. С.А. Гудимова. – М.: Юрист, 1995. – С. 20-48.
4. Денисюк С.Г. Культурологічні виміри політичної комунікації / С.Г. Денисюк. – Вінниця: ВНТУ, 2012. – 392 с.

5. Дилигенский Г. Актуальные вопросы глобализации / Г. Дилигенский // *Мировая экономика и международные отношения*. – 1999. – № 4. – С. 37-53.
6. Донченко О. Архетипи соціального життя і політика: Монографія / О. Донченко, Ю. Романенко. – К.: Либідь, 2001. – 334 с.
7. Многоликая глобализация: Культурное разнообразие в современном мире / под ред. П. Бергера, С. Ханкитктона; пер. с англ. В.В. Сапова, под ред. М.М. Лебедевой. – М.: Аспект-Пресс, 2004. – 379 с.
8. Основи фрактальної психології: Проект психоекологічного оновлення / за ред. О.А. Донченко. – К.: Міленіум, 2006. – 472 с.
9. Пеллагеша Н. Українська національна ідентичність: шляхи європеїзації / Н. Пеллагеша // *Стратегічні пріоритети*. – 2008 – № 3 (8). – С. 60-67.
10. Пефтиев В. Развивающийся мир: глобализация или регионализация? / В. Пефтиев // *Мировая экономика и международные отношения*. – 2000. – № 7. – С. 30-39.
11. Розумний М.М. Українська ідея на тлі цивілізації / М.М. Розумний. – К.: Либідь, 2001. – 288 с.
12. Турэн А. Социальные трансформации двадцатого столетия / А. Турэн // *Международ. журнал соц. наук*. – 1998. – № 23. – С. 9-16.
13. Черныш А.М. Методология и технология современного политического исследования: Учеб. пособие / А.М. Черныш; Одесский нац. ун-т им. И.И. Мечникова; Ин-т соц. наук. – О.: Астропринт, 2003. – 200 с.
14. Шульга М.О. Етнічна самоідентифікація особи: автореф. дис... д-ра соціол. наук: 22.00.01 / М. О. Шульга; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 1993. – 50 с.
15. Markoff J. Globalization and the Future of Democracy / J. Markoff // *Journal of World-System Research*. – 1999. – Vol. 5, № 2 Summer. – P. 277-309.

Стаття надійшла до редакції 21.05.2014

REFERENCES:

1. *Batkin L.M.* Evropejskij chelovek naedine s soboj: ocherki o kulturno-istoricheskikh osnovaniyah i predelah lichnogo samosoznaniya (European people in private with himself: essays about cultural and historical grounds and limits of the personal consciousness). Moscow, 2000, 1005 p.
2. *Vilson E.* Krajina sutinkovogho svitu (Country of the gloomy world). *Ukrainskyj tyzhdenj*, 2010, no. 30 (143), pp. 20–21.
3. *Gusserl E.* Krizis evropejskogo chelovechestva i filosofija (Crysis of the European humanity and philosophy). *Kulturologija. XX vek. Antologija*. Moscow, 1995, pp. 20–48.
4. *Denysjuk S.Gh.* Kulturologichni vymiry politychnoi komunikaciji (Culturological measuring of political communication). Vinnica, 2012, 392 p.
5. *Diligenskiy G.* Aktual'nye voprosy globalizacii (Pressing questions of the globalization). *Mirovaja jekonomika i mezhdunarodnye otnoshenija*, 1999, no. 4, pp. 37–53.
6. *Donchenko O., Romanenko Yu.* Arkhetypy socialjnogho zhyttja i polityka (Ghlybynni reghuljatyvy psykhopolitychnogho povsjaghdennja): monoghrafija (Archetypes of social life and politician: monograph). Kyiv, 2001, 334 p.
7. *Mnogolikaja globalizacija: Kulturnoe raznoobrazie v sovremennom mire* (Many-sided globalization: the cultural variety in the modern world). Moscow, 2004, 379 p.
8. *Osnovy fraktalnoj psihologhiji: Proekt psykhoekologhichnogho onovlennja* (Bases of fractal psychology : project of the psychologic updating). Kyiv, 2006, 472 p.
9. *Pelaghesha N.* Ukrajinsjka nacionaljna identychnistj: shljakhy jevropejizaciji (Ukrainian national identity: ways of europeanizings). *Strateghichni priorytety*, 2008, no. 3 (8), pp. 60–67.
10. *Peftiev V.* Razvivajushhijjsja mir: globalizacija ili regionalizacija? (Developing world: globalization or revivifying?). *Mirovaja jekonomika i mezhdunarodnye otnoshenija*, 2000, no. 7, pp. 30–39.
11. *Rozumnyj M.M.* Ukrajinsjka ideja na tli cyvilizaciji (The Ukrainian idea is on a background civilization). Kyiv, 2001, 288 p.
12. *Turjen A.* Social'nye transformacii dvadcatogo stoletija (Social transformations of the twentieth century). *Mezhdunarodnyj zhurnal socialnyh nauk*, 1998, no. 23, pp. 9–16.
13. *Chernysh A.M.* Metodologija i tehnologija sovremennogo politicheskogo issledovaniya: uchebnoe posobie (Methodology and technology of modern political research: a training manual). Odessa, 2003, 200 p.
14. *Shulgha M.O.* Etnichna samoidentyfikacija osoby: avtoref. dis. ... d-ra sociol. nauk: 22.00.01 (Ethnic self-definition of person. Sociological Science diss.). *Kyiv. nac. universitet im. T. Shevchenka*. Kyiv, 1993, 50 p.
15. *Markoff J.* Globalization and the Future of Democracy. *Journal of World-System Research*. Vol. 5, Summer 1999, no. 2, pp. 277–309.

Веденєєв Віталій Олексійович – кандидат політичних наук, доцент
Криворізький національний університет
Адреса: 50027, м. Кривий Ріг, вул. XXII партз'їзду, 11
E-mail: vedi2010@rambler.ru

Vedenev Vitaly Alekseevich – PhD in political science, associate professor
Kryvyi Rih national university
Address: 11, XXII Partz'izdu str., Kryvyi Rih, 50027
E-mail: vedi2010@rambler.ru